

Simo Laakkonen, Sami Louekari & Anu Lahtinen

Kunnallispuistojen ympäristöhistoriaa

Suomen kunnat sosiaalisen luonnonsuojelun edelläkävijöinä

Yhdysvaltain kongressi perusti vuonna 1872 nykyisen Wyomingin osavaltion alueelle Yellowstonen kansallispuiston maan alkuperäisen luonnon, erämaan, suojelemiseksi tuleville sukupolville.¹ Yellowstonen esimerkin avulla kansallispuistoaate lähti leviämään ympäri maailmaa. Pohjolaan kansallispuistoaatteen toi Ruotsissa asuva suomalainen A. E. Nordenskiöld, joka ehdotti vuonna 1880 vastaavien valtionpuistojen perustamista kruununmetsiin eli valtion maille.² Toimeen ryhdyttiin nopeimmin Ruotsissa, jonne perustettiin Euroopan ensimmäiset kansallispuistot vuonna 1909. Seuraavina kunnostautuivat Sveitsi ja Espanja. Useat eurooppalaiset valtiot perustivat 1920–1930-luvuilla ensimmäiset kansallispuistonsa.³

Suomessa sivistyneistö keskusteli vuosisadan vaihteessa vilkkaasti kansallispuistoista, mutta niiden perustaminen viivästyí useasta eri syystä. Suomen suuriruhtinaskunta perusti maisemallisista ja matkailullisista syistä ensimmäiseksi neljä kruununpuistoa, joista viimeisin perustettiin Kolille vuonna 1907. Näiden jälkeen valtio perusti 1910-luvulla muutaman suojelualan esimerkiksi Pallastunturin ja Mallan alueelle. Keskus-

teluissa esitetyt matkailulliset ja virkistykelliset näkemykset jäivät kuitenkin syrjään, kun valtio perusti vuonna 1938 luonnontieteellisin perustein neljä kansallispuistoa ja kuusi luonnonpuistoa, joista valtaosa sijaitsi Lapissa.⁴ Näistä useimmat menetettiin toisen maailmansodan seurauksena Neuvostoliitolle. Kansallispuistojen toinen perustamisalto tuli 1950-luvulla, kun Suomeen perustettiin kasvimaantieteellisin perustein kaksitoista uutta luonnonpuistoa ja seitsemän kansallispuistoa.⁵ Kolmas perustamisalto alkoi 1980-luvulla, jolloin perustettiin kuusi luonnon- ja yksitoista kansallispuistoa. Retkeilyn ja matkailun edut otettiin käytännössä huomioon ensimmäisen kerran vasta vuonna 1983 perustettaessa Suomen ensimmäistä ”amerikkalaistyyppistä” kansallispuistoa, Urho Kekkosen kansallispuistoa Koilliskairaana.⁶ Puistojen hoidon periaatteet vahvistettiin vuonna 1993, joten aktiivisen kansallispuistopolitiikan aika on lyhyt.⁷ Kainuun Hossaan perustettiin vuonna 2017 maamme neljäskymmenes kansallispuisto.

Kansallispuistosta tuli Suomessakin alkuperäisen luonnon suojelun keulakuva ja valtion eri suojelumuodoista ylivoimaisesti tunnetuin malli.

1. Kiitämme tämän teemanumeron toimittajia ja käsikirjoituksemme arvioijia erinomaisista kommentaiteista. Kiitämme myös Tornion kaupunkia ja Sipoon kuntaa arkistoaineistoista sekä vuonna 2017 Porin yliopistokeskuksen kurssillamme olleita kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen opiskelijoita osallistumisesta aiheen kartoittamiseen.
2. Ks. Seija A. Niemi, *A Pioneer of Nordic Conservation. The Environmental Literacy of A. E. Nordenskiöld* (1832–1901). Turun yliopisto 2018.
3. Ks. John Sheail, *Nature's Spectacle. The World's First National Parks and Protected Places*. Earthscan 2010; Bernhard Gissibl, Sabine Höhler & Patrick Kupper (toim.) *Civilizing Nature. National Parks in Global Historical Perspective*. Berghahn Books 2012.
4. Juho Niemelä & Esa Ruuskanen, References to Iconic Landscapes in the Debate Surrounding the Founding of Finland's National Parks, circa 1880–1910. *International Journal for History, Culture and Modernity* 7 (2019), 741–764; Antti Parpola & Veijo Åberg, *Metsävaltio. Metsähallitus ja Suomi 1859–2009*. Metsähallitus 2009, 120–123, 347–367.
5. Timo Vuorisalo & Rauno Lahtinen, Floran ja faunan haltiataret surupuvussa. Sota ja luonnonsuojelu. Teoksessa Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologia. Nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. SKS 2007, 202–203, 226, 235.
6. Parpola & Åberg 2009, 365–366. Ks. myös Teijo Rytteri & Riikka Puhakka, Formation of Finland's National Parks as a Political Issue. *Ethics, Place & Environment* 1 (2009), 91–106.
7. Metsähallitus, Luonnonsuojelualan hoidon periaatteet. Valtion omistamien luonnonsuojelualan tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B1*. Metsähallitus 1993.

Käsityksiä Suomen luonnonsuojelun kehityksestä on sittemmin hallinnut kansallispuistojen lisäksi valtiovalta, luonnonsuojeluliike ja klassinen luonnonsuojelu, jonka tavoitteena on ollut ensin maisemallisesti arvokkaiden ja sittemmin mahdollisimman luonnonsuojelussa tilassa olleiden erämaiden suojeleminen ihmisen vaikutukselta. Valtiovaltaa luonnonsuojelussa on edustanut itsenäisyyden alussa perustettu metsätieteellinen tutkimuslaitos, vuonna 1923 säädetty luonnonsuojelulaki ja sitä seuraavana vuonna toimensa aloittanut valtion luonnonsuojeluvalvoja. Luonnonsuojeluliikkeistä merkittävin on ollut vuonna 1938 perustettu Suomen Luonnonsuojeluyhdistys (SLY).⁸ Pääasiassa näiden toimijoiden yhteistyöllä valtio perusti ensimmäiset kansallispuistot ja luonnonsuojelut.⁹

Kansallis- ja luonnonsuojelut, luonnontutkijat, luonnonsuojelujärjestöt ja myöhemmät ympäristöliikkeet sekä valtion luonnonsuojelutoimi ovat olleet myös suomalaisen luonnonsuojelun historiankirjoituksen keskiössä.¹⁰ Luonnonsuojelun valtiollisen ja kansallisen tason painotus herättää kuitenkin myös kysymyksiä. Onko kyseinen metodologinen painotus jättänyt mahdollisesti varjoonsa luonnonsuojelun muita olennaisia historiallisia tasoja ja toimijoita? Tässä artikkelissa tarkastelemme tätä aihetta keskittymällä valtiollisen ja kansallisen tason sijaan paikalliselle tasolle. Kiinnostuksemme kohteena on kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien rooli suojelualueiden historiallisessa kehityksessä.

Tutkimme myös, miten paikalliset asukkaat ja yhdistykset ovat toimineet suojelualueiden perustamisen hyväksi.

Valtion ohella kunnat ovat olleet julkisen vallan olennaisimpia toimijoita Suomessa. Historiantutkimuksen kannalta näillä julkisyhteisöillä on kuitenkin huomattavia eroja. Siinä missä valtiovalta arkistoi muodostaa periaatteessa yhden tutkimuskohteen, niin kuntia oli ennen toista maailmansotaa noin 600 ja sen jälkeen keskimäärin 550. Lähes 250 kuntaa on sittemmin lakkautettu ja kuntia on yhdistetty toisiinsa kuntaliitoksiksi. Kunnallista itsehallintoa ryhdyttiin kehittämään maalaiskunnissa vuonna 1865 ja syventämään kaupungeissa vuonna 1873. Kunnallisdemokratia sai nykyisen muotonsa vuonna 1918. Ennen toista maailmansotaa eri kuntamuodoista kaupunkeja oli 38, kauppaloita 27 ja maalaiskuntia 537.¹¹ Kuntakentän moninaisuuden vuoksi empiirisen kokonaiskuvan hahmottaminen kunnallisten suojelualueiden historiasta on haastava, mutta tarpeellinen tehtävä suuntaviivojen luomiseksi tulevaisuudessa tehtäville paikallisille ja alueellisille tutkimuksille.

Lähestymme kunnallisia suojelualueita ympäristöhistorian näkökulmasta. Ympäristöhistoria tutkii ihmisen ja muun luonnon välistä vuorovaikutusta ajassa. Ympäristöhistoriallisen tutkimuksen alkuvuosikymmeninä tutkimus painottui etenkin Yhdysvalloissa maaseudulle ja erämaihin, mutta sen jälkeen myös kaupungit ovat nousseet tutkimuskohteiksi.¹² Muiden pohjoismaisten

8. Niilo Söyrinki, *Luonnonsuojelun käsikirja*. Otava 1954, 17; Mika Pekurinen, Sivistys velvoittaa. Klassinen luonnonsuojelu Suomessa. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsien suojelusta 1850-luvulta 1990-luvulle*. Atena Kustannus 1997, 129–166.

9. Luonnonsuojeluliikkeen historiaa esittelevät esimerkiksi seuraavat teokset: Pekka Borg, *Herättäjät, tulenkantajat ja muutoksentekijät. Luonnonsuojelun voimahahmot Suomessa*. Pilot-Kustannus 2008; Helena Telkänranta, Heikki Simola & Harri Ajomaa, *Laulujoutosen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Suomen luonnonsuojeluliitto ja WSOY 2008; Jyrki Heimonen & Jani Kaaro (toim.) *Luonto-Liiton historia 1943–1998. Jatkosodan varjosta Jerisjärven tielle*. Luonto-Liitto 1999; Valtiosta ks. Teijo Rytteri, *Metsän haltija. Metsähallituksen yhteiskunnallinen vastuu vuosina 1859–2005*. Suomen tiedeseura 2006.

10. Kansallispuistoista on kirjoitettu paljon yleisellä tasolla. Ks. Martti Linkola (toim.) *Viimeiset erämaat. Suomen luonnonsuojelun kansallispuistot*. Weilin + Göös 1966; Arno Rautavaara (toim.) *Suomen kansallispuistot*. Suomen luonnonsuojelun tuki ry. 1985. Myös puistokohtaisia esityksiä on tehty. Urpo Häyrinen, *Koilliskaira, Urho Kekkonen kansallispuisto*. Otava 1989; Mauri Leivo, *Nuukio. Miljoonan ihmisen erämaa*. Tammi 2003; Anne Ruuttula-Vasari & Sanna-Kaisa Junonen (toim.) *Oulanka. Kuohujen keskeltä kansallispuistoksi*. Metsähallitus 2006. Suurin osa julkaisuista on kuitenkin luonnontieteilijöiden ja asianosaisten tekemiä yleisesityksiä. Harvinaisempaa kriittistä yhteiskuntatieteellistä näkökulmaa edustaa esimerkiksi Riikka Puhakka, *Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta*. Joensuun yliopisto 2006.

11. Ks. Hannu Soikkanen, *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Maalaiskuntien Liitto 1966; Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa 1873; Suomen kunnat. https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_kunnat (10.10.2019).

12. John McNeill, Observations of the Nature of Environmental History. *History and Theory* 42 (2003), 6, 16–17; Simo Laakkonen, Environmental History, the Second World War, and Urban Resilience. Teoksessa Simo Laakkonen, et al. (toim.)

kaupunkien tutkimustilanteeseen nähden Suomen kaupunkien ympäristöhistoriaa on tutkittu paljon niin kaupunkikohtaisesta¹³ kuin vertailevastakin näkökulmasta.¹⁴ Pääkaupunkiseutu on ollut tutkimuksessa melko vahvasti edustettuna ja Helsinki on tätä kirjoitettaessa edelleen ainoa kaupunki maailmassa Yhdysvaltojen ulkopuolella, jonka 1800- ja 1900-lukujen ympäristöhistoriaa on selvitetty keskitetysti ja kattavasti monitieteisestä näkökulmasta.¹⁵ Tässä artikkelissa keskitymme sinivihreän kaupunkiluonnon suojelun historiaan. Tähän on tarvetta, koska suurin osa historiantutkimuksesta on keskittynyt kaupunkipuistoihin, joita on tarkasteltu pääasiassa puistosuunnitteluideologian, kulttuuri- tai taidehistorian näkökulmasta.¹⁶ Kaupunkeja ja kuntia on siten syytä lähestyä paikallisen luonnon ja sen suojelun historian näkökulmasta.¹⁷

Kuntien sosioekologinen monimuotoisuus heijastuu kieleen. Tilkkutäkkimäisen historiansa vuoksi kunnallisista suojelualueista on käytetty huomattavan moninaisia ja usein päällekkäisiä nimityksiä, kuten puisto, kansanpuisto, kaupunkipuisto, puistometsä, kaupunkimetsä, maise-manhoitoalue, luontoalue, luonnonpuisto, kansallispuisto, kisapuisto, viheralue, vihersormi,

virkestysalue, ulkoilualue, urheilupuisto, linnustonsuojelualue, luonnonuojelualue ja kansallinen kaupunkipuisto. Historiallisen kehityksen moninaisuutta kuvaa hyvin se, että niin kaupunkien kuin valtion eri hallintokunnat käyttävät säännönmukaisesti samoista alueista eri termejä ja määrittämiä.¹⁸ Monitahoisen tutkimusteeman ymmärtämiseksi ja tutkimiseksi tarvitaan tutkimuskenttää kokoava termi. Toivomme, että kehittämämme käsite, kunnallispuisto, auttaisi hahmottamaan erilaisten kunnallisten suojelualueiden yhteisiä piirteitä.

Oletamme, ettei kunnallispuistoille ole ollut tarvetta pienissä, harvaan asutuissa kunnissa metsien ja vesistöjen keskellä. Mitkä kunnat sitten ovat perustaneet omia suojelualueita, milloin ja miksi? Kysymyksen selvittämiseksi perehdyimme kunnallispuistojen perustamishistoriaan viranomaisraporttien, paikallishistorioiden, ammattija paikallislehtien sekä kunnalliskertomusten avulla.¹⁹ Keskityimme kunnallisten suojelualueiden kehitykseen vuosina 1860–1960, vuosisadalle, joka edelsi niin sanottua ympäristöheräämisen aikakautta, johon valtaosa ympäristötutkimuksesta on keskittynyt niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.²⁰ Suojelualueiden perustamisen

The Resilient City in World War II: Urban Environmental Histories. Palgrave Macmillan 2019, 9–11.

13. Kaupunkikohtaisista teematutkimuksista ks. Simo Laakkonen, *Vesien suojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928.* Gaudeamus 2001; Outi Ampuja, *Melun sieto kaupunkielämän välttämättömyytenä. Melu ympäristöongelmana ja sen synnyttämien reaktioiden kulttuurinen käsittely Helsingissä.* SKS 2007; Paula Schönach, *Kaupungin savut ja käryt. Helsingin ilmansuojelu 1945–1982.* Helsingin yliopisto 2008.
14. Vertailevasta tutkimuksesta ks. Simo Laakkonen, Sari Laurila & Marjatta Rahikainen (toim.) *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen.* Suomen Historiallinen Seura 1999; Henry Nygård, *Bara ett ringa obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930.* Åbo Akademi 2004. Näistä ensimmäinen tutkimus loi yleiskuvan Suomen kaupunkien merkityksestä vesien suojelun ja toinen jätehuollon aloittajina.
15. Kaupungit, joista on julkaistu temaattisesti, alueellisesti ja ajallisesti kattava ympäristöhistoriallinen tutkimus, ovat aikajärjestyksessä Saint Louis (1997), Helsinki (2001), San Antonio (2001), Pittsburgh (2004), Los Angeles (2005), Phoenix ja Tucson (2006), Houston (2007), Seattle (2008), Boston (2009), Sacramento (2013) ja New Orleans (2014). Ks. Simo Laakkonen et al. (toim.) *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla.* Edita & Helsingin kaupunki 2001.
16. Marja-Terttu Knapas, *Korkeasaari ja Seurasaari. Helsingin ensimmäiset kansanpuistot.* Helsinki-seura 1980; Maunu Häyrynen, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle.* Helsinki-Seura 1994; Ranja Hautamäki, *Kartanot kaupungissa. Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen.* Aalto-yliopisto 2016.
17. Ks. Rauno Lahtinen, *Ympäristökeskustelua kaupungissa. Kaupunkiympäristö ja ympäristöasenteet Turussa 1890–1950.* Turun yliopisto 2005; Minna Santaoja, *Rakkaudesta luontoon. Luontoharrastajat luonnonuojelun toimijoina.* Tampere University Press 2013.
18. Esimerkki termien sekavuudesta, jopa harhaanjohtamisesta on Metsähallituksen käytäntö määrittää tietokannoissaan kunnalliset suojelualueet ”yksityisiksi”. Niin kunnat kuin valtio ovat molemmat yksiselitteisesti julkisorganisaatioita, eivät yksityisoikeudellisia toimijoita. Ks. <http://www.metsa.fi/muutluonnonuojelualueet> (21.2.2019).
19. Arvokas lähde tutkimusalueen kartoittamisessa on ollut Antti Haapasen ja Pertti Rassin raportti *Luonnonuojelulain nojalla rauhoitetut luonnonuojelualueet ja luonnonmuistomerkit.* Luonnonvarain toimiston julkaisuja 1. Maa- ja metsätalousministeriö 1978.
20. Ks. Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo, *Ympäristökysymys.* Teoksessa Jaana Laine et al. (toim.) *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen.* Gaudeamus 2019, 274–292.

ajoittamisessa käytimme kuntien oman rauhoituspäätöksen vuosilukua, emme rauhoitukselle myöhemmin valtiovallalta mahdollisesti saadun muodollisen vahvistuksen ajankohtaa. Tällä valinnalla haluamme tuoda esille kuntien itsehallinnollista päätöksentekoa. Tekstissä on joistakin suojelualueista päätöksenteossa käytettyjä termejä kirjoitettu lainausmerkein aikakauden kunnallisen luontopoliittisen sanaston esittelmiseksi.

Esittelemme seuraavassa esille nousseiden kunnallispuistojen perustamishistoriaa kolmen historiallisen aallon avulla. Tämän jälkeen kuvaamme kunnallispuistoille tyypillisiä rakenteita. Lopuksi käymme läpi kunnallispuistojen perustamisen taustalla olleita voimia ja toimijoita. Päähypoteesimme on, että kunnallisten suojelualueiden historiallinen kehitys on muodostanut Suomessa sosiaalisen luonnonsuojelun valtaviiran. Sosiaalisen luonnonsuojelun päätaavoitteena on ihmisen hyvinvoinnin edistäminen luonnon avulla.

□ Kuva 1. Luonnollisesti kaupungissa. Ilmeisen tyytyväinen työläisperhe viettämässä vapaa-aikaa Seura-saaren kansanpuistossa vuoden 1915 tienoilla. Ivan Timiriasev, Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Kunnallispuistojen perustamisaallot

Laskemme ensimmäisiksi kunnallispuistoiksi kansanpuistot, koska niille oli ominaista kaupunkien marginaalistenkin luontoalueiden hyödyntäminen eri kansanosien virkistykseen.²¹ Kansanpuistot aloittivat kunnallispuistojen ensimmäisen aallon 1800-luvun loppupuoliskolla. Helsinki perusti lähialueilleen Korkeasaaren (1862, eläintarha 1888), Seurasaaressa (1889) ja lahjoituksena saadun Tullisaaren (1906) kansanpuistot.²²

Viipuri päätti perustaa ensimmäisen kansanpuistonsa vuonna 1889 Huusniemeen ja sen kahteen lähisaareen. Myöhemmin perustettiin toinen kansanpuisto Papulaan.²³ Muutamat muutkin kunnat ja kaupungit perustivat kan-

21. Häyrynen 1994, 18.

22. Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1937, 309.

23. Folkpark i Wiborg. *Arbetaren* 26.10.1889, 4; Uusi kansanpuisto Wiipuriiin. *Wiipuri* 12.10.1897, 2.

sanpuistoja näihin aikoihin.²⁴ Myös muunlaisia luontoa suojelevia alueita perustettiin. Sortavalan kaupunki alkoi 1870-luvulla muokata Vakkosalmelle mittavaa luonnonpuistoa asukkaidensa käyttöön.²⁵ Lisäksi kaupunki rauhoitti Vakkoojen sekä viereisen Airannejärven ja Tuhkalammen 1900-luvun alussa.²⁶ Lahden kaupunginvaltuusto päätti vuonna 1913 säilyttää Salpausselän ”luonnonpuistona”, mikä vahvistettiin vuonna 1922 Suur-Lahden asemakaavassa urheilukeskuksen rakentamisvarauksella.²⁷ Helsingin kaupunginvaltuusto varasi vastaavasti vuonna 1914 Töölönlahden pohjoispuolen keskuspuistoksi kasvavan kaupungin tarpeiden varalle.²⁸

Kunnallispuistojen toinen aalto tuli ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Helsingin kansanpuistojen valvojan toimeen yhdistettiin vuonna 1919 luonnonsuojelu.²⁹ Helsingin kaupunki loi uusia kansanpuistoja 1920-luvulla väestön jo pitkään käyttämille Mustikkamaalle, Mustasaareen, Varsasaareen, Pihlajasaareen ja Lauttasaaren länsipäähän. Neljä kansanpuistoa perustettiin 1930-luvulla: Hietaniemi, Kivinokka, Satamaa ja Uunisaari. Pääkaupungissa oli 1930-luvun lopulla yhteensä kaksitoista kansanpuistoa, joiden kokonaispinta-ala oli 225 000 hehtaaria, ja joissa kävi kesäisin yli 650 000 ihmistä – monin verroin enemmän kuin missään muussa luontokohteessa Suomessa.³⁰

Kirkkonummen kunta perusti mailleen vuonna 1919 pienen Meikon ”luonnonpuiston”, jonka tavoitteena oli säästää pala seudun järvi- ja aarnialueista tuleville sukupolville.³¹ Sortavalan kaupunki osti vuonna 1923 maalaiskunnan puolelta Laatokan saaristosta Kukkasaaren virkistyspaikaksi asukkailleen.³² Tampereen kaupunki oli rauhoittanut jo 1830-luvulla Pyynikin harjun hongikot hakkuilta. Vähitellen koko kansan virkistysalueeksi muuttuneesta Pyynikistä suunniteltiin vuoden 1908 asemakaavassa ensin ”luonnonpuistoa”, kunnes kaupunki päätti vuonna 1929 perustaa Pyynikille kansanpuiston.³³ Kuopion kaupunginvaltuusto päätti vuonna 1928 yksimielisesti julistaa Puijosta noin 60 hehtaaria ”luonnonsuojelupuistoksi”.³⁴

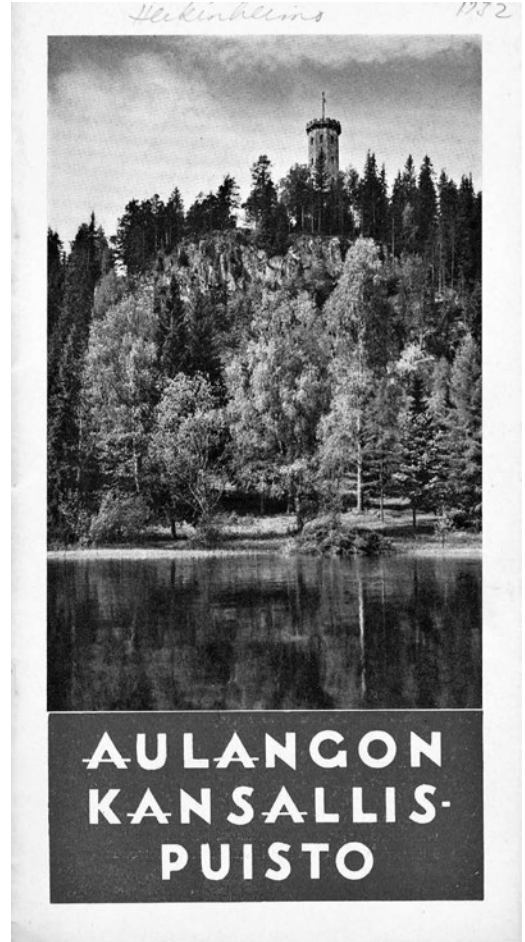
Monilla paikkakunnilla oltiin tietoisia paikallisuuden ja sen suojelun merkityksestä. Vuonna 1917 itsenäistynyt Hyvinkää oli jo 1880-luvulla nähty tulevana ”Suomen Görbersdorfina” (nykyään Puolan Sokołowsko), joka harjuineen ja metsineen tarjosi raikasta harjuilmaa Helsingin savuista ja sumuista kärsiville pääkaupunkilaisille.³⁵ ”Hyvinkään Sveitsin” harjualueetta mainostettiin tuolloin niin parantolalehtisissä kuin matkailulehdissä.³⁶ Talviolympialaisten herättämän innostuksen vallassa Hyvinkää haluttiin liittää mielikuvissa myös St. Moritzin ja Chamonixin kaltaisiin talviurheilukeskuksiin.³⁷ Vuonna 1920

24. Kokonniemen kansanpuisto, Porvoo. *Folkvännen* 21.7.1891, 3; Katariinan luonnonpuisto, Kotka. *Kotka Nyheter* 21.6.1898, 3; Pitkäranta. *Laatokka* 19.7.1899, 1; Lappeenrannan Yhterniemi. *Björneborgs Tidning* 30.7.1907, 2; Tammisaari. *Västra Nyland* 2.6.1917, 2. Kansanpuistoista ei tiettävästi ole yhty kattavaa kansallista historiallista tutkimusta.
25. Sakari Talvitie, *Sortavala ja Laatokan maisemat. Muistelmia ja kuvia vanhasta Sortavalasta, saaristosta ja maalaiskunnasta*. Karjalan Kirjapaino Oy 1988, 21.
26. K. E. Stenroos, Airanteen järvi. *Luonnon Ystävä* 1 (1902), 31–33; Asta Ruokolainen & Tuula Roitto, *Postikortteja Sortavalasta ja Valamosta*. Oy Manport Ab 2012, 63–64.
27. Lahden kaupungin valtuustomiesten kokous. *Lahden Sanomat* 12.4.1913, 2; Teivaanmäen ”luonnonpuiston” metsiä päätettiin hoitaa ”esteettisesti”. Teivaanmäen hakkuita. *Lahti* 28.8.1915, 2; Lahden kaupungin uusi asemakaava. *Lahti* 28.9.1922, 1.
28. Matti Liski & Niina Alapeteri, *Eläintarhan luoteisosan ympäristöhistoriallinen selvitys*. Helsingin kaupunki 2017, 67. Verkkojulkaisu.
29. Eräs ehdotus Korkeasaaren vastaisesta käytöstä. *Luonnon Ystävä* 2 (1920), 24–25.
30. Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1937, 309. Luku on suurempi kuin yhdenkään nykyisen kansallispuiston vuosittainen kävijämäärä.
31. J. E. Rosberg, *Dammviken eller Meiko naturpark i Kyrkslätt*. Kyrksläts hembygdföreningens skrifter 1920, 1–10.
32. Ruokolainen & Roitto 2012, 107–112.
33. Väinö Voionmaa, *Tampereen kaupungin historia*, II osa. Tampereen kaupunki 1929, 527; Tupu Anttila, *Pyynikki Tampereen helmi*. Tampereen kaupunki 1995, 22.
34. K. Linkola, Puijon luonnonsuojelualueen synnystä ja hoidosta. *Luonnon Ystävä* 3 (1930), 85–86.
35. Från Hyvinge. *Nya Pressen* 12.7.1885, 2; Anu Lahtinen, *Hyvät, pahat ja hyvinkääläiset. Hyvinkään seudun historia*. Siltala & Hyvinkään kaupunki 2017, 100–101, 117–121, 211–217.
36. Turistihotelli Hyvinkäällä, *Turistföreningens i Finland årsbok* 1 (1903), 47–50.
37. *Hyvinkään hiihtomaastoa* -nimisiä esitteitä eri vuosilta, päiväämättömiä, mutta luultavasti 1930-luvun alkupuolelta; Hyvinkään kaupunginmuseon kokoelmat; Lahtinen 2017, 216–217; Terho Paltamo, *Talviolympialaisten kansainvälistyminen vuosina 1924–1984*. Lahden museolautakunta 1988.

valmistuneessa ensimmäisessä kaavasuunnitelmassa ”koko tämä suuremmin metsäalue jätetään keskuspuistoksi”³⁸ ja vuonna 1932 vahvistetussa kauppalan asemakaavassa suurin osa Sveitsin alueesta kaavoitettiin viheralueeksi.³⁹ Luonto, terveys ja urheilu ymmärrettiin Hyvinkäällä jo varhain niin viihtyvyys- kuin matkailuvaltiksi.

Kuntien toimeliaisuus jatkui 1930-luvulla. Tornion ja Haaparannan välillä sijaitsevaa kansainvälistä Kaupunginlahtea pidettiin arvokkaana pesimis- ja muutonaikaisena lepopaikkana. Tornion kaupunki oli vuonna 1909 rauhoittanut alueen linnuston metsästykseltä, ja vuonna 1931 kaupunki julisti vesialueensa linnustonsuojelualueiksi.⁴⁰ Hämeenlinnan Aulanko perustettiin 1800-luvun lopulla ensin yksityisenä puistona, kunnes se julistettiin vuonna 1930 luonnonsuojelualueeksi ja liitettiin Hämeenlinnan kaupunkiin vuonna 1932. Hämeenlinna markkinoi Aulankoa näkyvästi ”kansallispuistona” 1930-luvulla.⁴¹

Forssan teollisuuskaupungin lähelle Tammeleaan perustettiin Saaren kansanpuisto vuonna 1932. Harjujen ja järvien elävöittämä metsäalue vuokrattiin Saaren kartanolta markan vuosimaksulla yleiseksi virkistys- ja vapaa-ajanviettopaikaksi.⁴² Salon kauppalalle puolestaan lahjoitettiin vuonna 1933 läheinen Vuohisaari sillä ehdolla, että saaresta ”muodostetaan rauhoitettu luonnonpuisto, jossa niin hyvin eläin- kuin kasvikuntakin ovat suojattuja.”⁴³ Merenkurkun Valassaarien yksi saariryhmä, Björkögrundenin alue, rauhoitettiin linnustonsuojelualueeksi vuonna 1934, ja myöhemmin Valassaarista muodostettiin lähes kokonaisuudessaan linnustonsuojelualue. Saaret rauhoitti Björköbyn kunta, jonka muodostivat käytännössä Valassaaret omistava Björköbyn maanomistajien jakokunta.⁴⁴ Vaikka kyseen-

□ Kuva 2. Hämeenlinna hyödynsi 1930-luvun moniäänistä luontokeskustelua markkinoinnissaan. Metsänhoidon professorin Olli Heikinheimon kirjoittamassa esitteessä Hämeenlinnan kaupungin omistama Aulanko esitettiin kansallispuistona, vaikka Suomessa ei tuolloin ollut virallisesti ainoatakaan kansallispuistoa. Olli Heikinheimo, *Aulangon kansallispuisto*. Aulangon kansallispuiston hoitokunta 1932.

38. Hyvinkään asema-alueen kaupunkiasemakaava. *Kauppalehti* 15.1.1920; Hyvinkään asemakaava. *Keski-Uusimaa* 21.1.1920.

39. Lea Bergström, Unelma kaupungista. Suunnittelua ja rakentamista Hyvinkäällä. Teoksessa Lea Bergström, Heli Javanainen & Raisa Laurila-Hakulinen (toim.) *Unelma kaupungista. Suunnittelua ja rakentamista Hyvinkäällä*. Hyvinkään taidemuseo 1994, 16–32.

40. Kuulutus. *Tornion Lehti* 31.7.1909, 1; Tornion vesialueet rauhoitettava. *Perä-Pohja*, 24.8.1929, 2; Pentti Rauhala, Tornion ja Haaparannan Kaupunginlahden linnustosta. *Sirri* 1999, 28–36. Suojelualue oli laajuudeltaan 326 ha.

41. Olli Heikinheimo, *Aulangon kansallispuisto*. Aulangon kansallispuiston hoitokunta 1932; Aulangon puisto. *Uusi Suomi* 4.8.1929, 6.

42. Marketta Havola, Kansallisromantisesta kotiseudusta kohti yhteiskunnallista kotiseututyötä Lounais-Hämeessä. Saaren kansanpuiston ja kotiseutuaatteen kehitys 1920-luvulta 1940-luvun lopulle. Turun yliopisto 2013. Alue myytiin 1980 Tammelan kunnalle ja Forssan kaupungille.

43. Vuohensaaren lahjakirja, Salossa heinäkuun 15. päivänä 1933. Simo Laakkosen kokoelma.

44. Tapani Tuovinen, *Valassaaret. Suojelualan kulttuuriperintökohteiden inventointi 2012*. Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut 2013, 11–12. Valassaaret rauhoitettiin vuonna 1948.

omainen alue oli yksityisessä omistuksessa, kunta teki suojelupäätökset.

Kolmas kunnallispuistojen aalto käynnistyi 1940-luvulla. Nokian kauppalan ensimmäinen kaava vahvistettiin vuonna 1941. Silloin suojeltiin paikallinen Haaviston vuorijalavalehto, josta suurin osa jäi tosin myöhemmin veden alle paikallisen vesivoimalaitospadon valmistuttua.⁴⁵ Ruskis, Porvoonjoen suiston laaja ruovikkoalue, oli arvokas lintujen muutto- ja pesimäalue. Porvoon kaupunginvaltuusto rauhoitti jokisuiston vuonna 1942.⁴⁶ Sipoon maalaiskunta rauhoitti vuonna 1948 Bärnäsuddenin metsäisen kallioniemen ”ulkoilmapuistoksi” palvelemaan ”sosiaalista luonnonsuojelua”, ja Pellbackan metsäalueen ”luonnonpuistoksi” ”varsinaista luonnonsuojelua” varten.⁴⁷ Lisäksi Sipoo rauhoitti vuonna 1954 Molnträskin eli Pilvijärven kalliorantoinen ja rantametsineen ”luonnonsuojelualueeksi”.⁴⁸

Porin Yyteri koostui ihmisten suosimista dyneistä ja lintujen suosimista lieterannoista, jotka rauhoitettiin Alvar Aallon Kokemäenjoenlaakson seutukaavasunnitelmassa vuonna 1942.⁴⁹ Peltojen ympäröimässä Porissa metsät olivat vähissä ja kaupunki päätti 1950-luvun alussa tehdä noin 320 hehtaarin laajuudesta Porin metsästä kaupungin ”urheil- ja kansanpuistokeskuksen” maaomaloineen.⁵⁰ Tampereen pohjoispuolella vuonna 1929 valmistuneesta Rauhanniemen

kansankylpylämästä kehittyi Kaupin kansanpuisto, joka laajeni myöhemmin Tampereen suurimaksi ulkoilualueeksi.⁵¹ Kyseinen Kauppi-Niihimaan ulkoilualue oli laajuudeltaan suurempi kuin vuonna 1956 perustettu Pyhä-Häkki, Keski-Suomen ensimmäinen kansallispuisto.⁵² Kunnallispuistot laajenivat pohjoiseen, kun Kajaanin kaupunginvaltuusto rauhoitti vuonna 1951 Arppenmuistometsän säästömetsänä. Rovaniemen kauppa rauhoitti vuonna 1958 Ounasvaaran puistometsäsuunnitelmassa, jossa alueen metsät jaettiin kulttuuripuistoon ”ikäpuineen ja taiteilijapuineen”, luonnonpuistoon ja luonnonsuojelualueeseen. Suunnitelman jokaista aluetta hoidettiin eri tavoin.⁵³

Helsingin kaupunki julkaisi vuonna 1949 suunnitelman uusien luonnonsuojelukohteiden perustamiseksi. Suunnitelman laatineen luonnontutkija Viljo Erkamon mukaan kansanpuistot edustivat ”tietyissä mitassa” luonnonsuojelua, koska ne edistivät niin luonnonkauneuden turvaamista kuin ihmisten viihtyisyyttä.⁵⁴ Haltialan aarnialue varattiin vuonna 1950 kansanpuistoksi, mutta Helsinki ei enää 1950-luvulla perustanut kansanpuistoja, vaan sekä vanhoja että uusia luontoalueita alettiin kutsua ulkoilu-, virkistys-, linnustonsuojelu- tai luonnonsuojelualueiksi.⁵⁵ Helsingin kaupunki rauhoitti vuosina 1947–1949 Vanhankaupunginlahden Vantaanjoen suiston

45. *Retkelle Nokian luontoon*. Nokian kaupunki, ympäristönsuojeluyksikkö 2008, 5; Eija Teivas & Anna Tulonen, *Nokian kulttuuriympäristöohjelma*. Alueelliset ympäristöjulkaisut 225. Pirkanmaan ympäristökeskus 2001, 23.

46. Börje Olsoni, Ruskis fågelskyddsområde i Borgå. *Finlands Natur* 2 (1942), 28–29.

47. Sipoon kunnanvaltuuston ptk. 29.4.1948 § 7, Bilaga No 2 § 7. *Berättelse över Sibbo kommuns förvaltning år 1949*, XIII Skogs- och naturskydd, 13.

48. Sipoon kunnanhallituksen ptk. 15.1.1954 § 7; Sipoon kunnanvaltuuston ptk. 30.1.1954 § 43.

49. *Alvar Aallon Kokemäenjoenlaakson aluesuunnitelma*, näköispainos. Satakunnan seutukaavaliitto 1987, 12–19.

50. Heli Nukki & Sari Parkkali (toim.) *Porin metsä ja urheilukeskus. Sota-ajan perintö ja muut historialliset kerrostumat*. Porin kaupunki 2013, 2–3; Eeva Sinerjoki, Kirjurinluodon historiaa. Teoksessa Essi Lindberg (toim.) *Suistolaisten puisto. Porin kansallisen kaupunkipuiston historiaa ja maisema*. Porin kaupunki 2004, 68–69. Porin metsän katsotaan tässä sisältävän myös Isomäen alueen.

51. Saimaria Lindroos, Tampereen vihreät keuhkot. Kauppi-Niihimaan maankäytön ja virkistykseen historia. Turun yliopisto 2018. Kauppia ei ole virallisesti julistettu kansanpuistoksi.

52. Pyhä-Häkki laajennettiin 13 neliökilometrin laajuiseksi vasta vuonna 1982. Pyhä-Häkin historia, <http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/historia> (15.1.2019).

53. Kajaanin kaupunki, Luonnonsuojelu kaupungin omistamilla mailla. <http://www.kajaani.fi/fi/palvelut/luonnonsuojelu> (22.10.2019); Metsäosasto, *Ounasvaaran osallistuva metsäsuunnitelma*. Rovaniemen kaupunki, Rovaniemi 1995, 23–24.

54. Viljo Erkamo, *Ehdotus Helsingin seudun luonnonsuojelualueiksi*. Helsingin seutukaavaliitto 1949, 8. Erkamo oli biologi ja kasvitutkija Helsingin yliopistossa.

55. Helsingin kaupunki & Luontotieto Keiron Oy, Haltialanmetsän luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2019–2029. *Kaupunkiympäristön julkaisuja* 4 (2019), 13. <https://www.hel.fi/static/liitteet/kaupunkiymparisto/asuminen-ja-ymparisto/luonto/haltialanmetsa-hks-28012019.pdf> (8.11.2019).

56. Rauhoitusvuodesta on kirjallisuudessa erilaisia käsityksiä ja asia vaatii lisäselvityksiä. Vanhankaupunginlahden muodostaminen luonnonsuojelualueeksi, *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta* 62 1949; Edellinen osa. Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1953, 242. Taustasta ks. Leo Lehtonen, *Lintuparatiisi pääkaupungin liepeillä*. WSOY 1945.

lunnuston suojaamiseksi.⁵⁶ Pienempien alueiden ohella Helsingin kaupunki rauhoitti vuonna 1959 Sipoon Kaunissaaren sekä hieman myöhemmin Espoon Luukin kartanon maat, jotka se oli hankkinut omistukseensa asukkaidensa ulkoilualueeksi.⁵⁷ Näiden päätösten myötä pääkaupungin suurimmat ja tärkeimmät luontoalueet rauhoitettiin kaupungin ja lähikuntien alueella.

Kunnallispuistojen perustamisaallot osoittavat, että useat kunnat olivat määrätietoisia toimissaan. Ei voida kuitenkaan sanoa, että kunnat olisivat tiettyinä ajanjaksoina perustaneet juuri tietynlaisia kunnallispuistoja. Pikemminkin kunnat ja kaupungit perustivat tutkimusajanjaksoilamme tasaisesti neljänlaisia kunnallispuistoja, joilla oli erilaiset painopisteet. Ne olivat joko kansanpuistoja, joita myöhemmin alettiin kutsua virkistysalueiksi, paikallisen luonnon suojelualueita, lintujensuojelualueita tai näiden erilaisia yhdistelmiä.

Kunnallispuistojen rakenteista

Vanhimmat kaupunkiemme puistot rakennettiin 1800-luvulla kaupunkien keskustoihin pääasiassa paikallisen ylä- ja keskiluokan ehdoilla. Puistojen käyttötavat rajoitettiin lähinnä kävelyihin sekä istuskeluun penkeillä tai ravintoloissa. Puistovahdit pitivät kaupunginpuistoissa tiukkaa kuria säädynmukaisen ympäristön takaamiseksi sekä nurmikoiden, näyttävien istutusten ja jalopuiden suojelemiseksi.⁵⁸

Kansanpuistot, jotka laskemme ensimmäisiksi kunnallispuistoiksi, erosivat keskustan puistoista sijainniltaan, rakenteiltaan, toiminnoiltaan ja kulttuuriltaan.⁵⁹ Kaupunkipuistoihin verrattuna kansanpuistot perustettiin kaupunkien laidoille ja

ne olivat keskimäärin suurempia ja luonnonmuokaisemmassa tilassa. Ne sijoittuivat kaupunkien keskustojen hoidettujen puistojen ja kaupunkien ulkovyöhykkeiden vähemmän käytettyjen viher- ja sinialueiden väliin. Kansanpuistot olivat urbaanin sosioekologisen välivyöhykkeen kunnallisia, rakentamiselta suojeltuja alueita, jotka oli tarkoitettu kaikkien kuntalaisten vapaa-ajan käyttöön. Siinä missä keskustapuistot olivat pitkälti ylä- ja keskiluokan aluetta, kansanpuistoista tuli ensisijaisesti maaseudulta muuttaneen työväen alueita.⁶⁰ Myös kasvava keskiluokka hyödynsi kansanpuistoja, joissa saattoi oleskella vapaammin kuin keskustan puistoissa.⁶¹ Osa kansanpuistoista, kuten kylpyläalueet, saattoivat aluksi olla yläluokan käytössä. Ajan myötä kunnallispuistojen käyttäjäryhmät kuitenkin yhtenäistyivät.⁶²

Useat kunnalliset luontoalueet olivat alueellisesti mitä erilaisimpien sosioekonomisten osien yhdistelmiä. Eurooppalaisten esikuvien mukaisesti varakkaat kaupunkilaiset rakennuttivat 1800-luvun lopulla kesä- ja vapaa-ajan huvilansa luonnonkauniille alueille kaupunkien läheisyyteen.⁶³ Yläluokan tai porvariston huvila-alueet merkitsivät kyseiset alueet poliittisella painoarvolla kaupunkien maankäyttöpolitiikassa vahvasti vapaa-ajanalueiksi. Näiden alueiden viereen saatettiin myöhemmin perustaa kansanpuisto palveluineen. Joihinkin perustettiin erillinen luonnonsuojelualue. Useat tulevat kunnallispuistot, kuten Turun Ruissalo, olivat monista eri osista, omistajatahoista ja käyttäjäryhmistä koostuneita puoliurbaaneja luontoalueita, joiden rauhoitustilanne pysyi pitkään epämääräisenä. Monia suosittuja luontoalueita, kuten Rau-

57. Helsingin kaupunki, kulttuuri ja vapaa-aika, ulkoilu, Kaunissaari, <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/ulkoilu/saaristossa/kaunissaari> (10.12.2018). Kaunissaari on maa-alaltaan noin 100 ha ja vesialueeltaan noin 700 ha. Luukin alue on yli 900 ha. Esitys on viitteenomainen suojelualueiden monimuotoisesta kehityksestä.

58. Timo Kopomaa, *Kaupunkipuiston käytöt. Elämää Helsingin puistoissa ja ulkoilualueilla*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995.

59. Häyrynen, 1994, 18. Seuraava esitys perustuu osaltaan myös Helsingin kaupungin kunnalliskertomuksissa oleviin kansanpuistojen vuosikertomuksiin sotien väliseltä ajalta.

60. Brian McCammack on luonnehtinut urbaaneja luontoalueita siirtolaisten ”toivon maisemiksi” kirjassaan *Landscapes of Hope: Nature and the Great Migration in Chicago*. Harvard University Press 2017.

61. Marja-Terttu Knapas, *Korkeasaari ja Seurasaari – helsinkiläisten ensimmäiset kansanpuistot*. Helsinki-seura 1980, 90; ks. esim. Kaupunkiin lisää puistoja. *Lahti* 23.11.1911, 2.

62. Lahtinen 2017, 100–101, 117–121, 211–217. Vastaavasta ilmiöstä Itämeren toisella puolella ks. Simo Laakkonen & Karina Vasilevska, From a Baltic village to a leading Soviet health resort. Reminiscences of the social history of Jurmala, Latvia. Teoksessa Peter Borsay & John K. Walton (toim.) *Resorts and Ports. European Seaside Towns since 1700*. Channel View Publications 2011, 183–196.

63. Teppo Korhonen, Hauska ja hyödyllinen vapaa-aika. Teoksessa Anja Kervanto-Nevalinna & Laura Kolbe (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2003, 121.

man Omenapuunmaata, ei suojeltu virallisesti lainkaan.

Erityisesti Lapin erämaihin perustettuihin kansallispuistoihin verrattuna kunnallispuistoissa oli hyvät kulkuyhteydet, infrastruktuuri ja palvelut. Lähes kaikki kunnallispuistot sijaitsivat niin lähellä asutuskeskuksia, että niihin saattoi kävellä, pyöräillä, soutaa tai hiihtää – ne edustivat nykytermein sanottuna lähiluontoa. Kaupungit ja kunnat järjestivät saarilla sijaitseville kunnallispuistoille säännölliset moottori- tai höyrylaiva- vuorot. Niistä alkoi muodostua myös kansallinen verkosto, kun valtionrautatiet alkoi markkinoida junayhteyksiä hiihto- ja lomakohteisiin kuten Hyvinkäälle, Puijolle tai Ounasvaaralle.⁶⁴

Ihmiset halusivat luontoon, koska kuivalla, ylävällä maaperällä, havumetsillä, metsämarjoilla, sienillä, laululinnuilla ja luonnonkauneudella katsottiin olevan myönteisiä terveysvaikutuksia.⁶⁵ Oleellinen ero keskustapuistoihin oli se, että kunnallispuistoissa saattoi tarvittaessa oikaista levele ja rentoutua. Kunnallispuistoissa sai käyskennellä vapaasti tai varta vasten maastoon rakennettuja polkuja tai puistoteitä pitkin. Puistoissa oli lähes aina uimaranta tai erillinen uimala hyppytorneineen ja joskus myös saunoja. Talviurheilua varten urheiluseurat ja kunnat rakensivat niihin hiihtolatuja, kelkkämäkiä tai mäenlaskupaikkoja. Ainakin Riihimäen Riuttan harju- ja suppa-alueelle sekä Porvoon Kokonniemen kansanpuiston läheisyyteen raivattiin 1950-luvulla laskettelumäki hiihto-hisseineen.⁶⁶ Useimmiten käytettävissä oli myös kaivo ja käymäläpalvelut. Joihinkin vedettiin myös vesijohtoja ja viemäreitä, jotka mahdollistivat kioski-, kahvila- tai ravintolapalvelujen tarjoamisen. Parissa kunnallispuistoissa oli tarjolla majoituspalvelujakin.⁶⁷ Varustelun ja palvelujen taso riippui kunkin kunnallispuiston perustamisajankohdasta, tarkoituksesta ja käyttäjämäärästä.

Kuva 3. Kunnallispuistot toivat näkötornit ja 360 asteen laajuiset maisemat kansan ulottuville. Kuvassa vuonna 1905 Viipuriin Papulan kansanpuiston pystytetty Pilipuu-niminen näkötorni. Rautainen torni tuhoutui toisessa maailmansodassa. Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Torneilla oli erityinen rooli kunnallispuistoissa niiden olemassaolon alusta lähtien. Ensimmäiset mäkihyppytornit rakennettiin lähes säännönmukaisesti niihin. Suurimmat hyppytornit pystytettiin selänteillä sijaitseviin kunnallispuistoihin, kuten Puijolle, Ahvenistolle, Laajavuorelle ja

64. "Hiihtolomalle!" -esitteet, useita eri versioita 1935–1939, VR:n talvimatkaesitteet 1935–1953, Suomen Rautatiemuseon arkisto.

65. ks. esimerkiksi Från Hyvinge. *Nya Pressen* 12.7.1885, 2. Marjoista ja sienistä ks. E. A. Granberg, *Hedelmäinkäyttämisen. Ohjaus marjain, hedelmän ja vihannesten säilyttämiseen ja käyttämiseen*. WSOY 1905; Matti La Mela, *The Politics of property in a European periphery. The ownership of books, berries, and patents in the Grand Duchy of Finland 1850–1910*. European University Institute 2016. Laululinnuista ks. Rauno Lahtinen & Timo Vuorisalo, *Hylkeentähystäjät ja siilikauppiaita. Kaupunkiluonto sanomalehdissä 1800-luvulla*. Teoksessa Laakkonen et al., 2001, 104–107.

66. Porvoon kaupunki, KS 16 Kokonniemi, Suojelu- ja rauhoituspäätökset, 3. https://www.porvoo.fi/library/files/5912bc6ced6b97956e000715/HKS_16_Kokonniemi.pdf (8.11.2019).

67. Häyrynen 1994, 18; Helsingin kansanpuistojen vuosikertomukset Helsingin kaupungin kunnalliskertomuksissa sotien väliseltä ajalta.

Ounasvaaralle. Kunnallispuistoihin rakennettiin jo autonomian lopussa useita näkötorneja, joista ihmiset saattoivat ihailla maisemia.⁶⁸ Maalaiskuntiin rakennettiin puusta pienempiä, mutta usein sitäkin koristeellisempia torneja; suurimmat tornit olivat graniittisia tai rautaisia taide-teoksia. Muutamissa puistoissa, kuten Mikkelissä ja Tampereella, vesitornit rakennettiin näkötorneiksi. Näkötornit – joita ei kansallispuistoihin rakennettu – olivat merkittäviä aikana, jolloin ihmiset elivät käytännössä koko elämänsä maan tasolla. Kunnallispuistojen näkötornit olivat useimmille aikalaisille korkeimpia yksittäisiä paikkoja, joissa he pääsivät elämänsä aikana käymään.

Maisemien lisäksi tärkeintä kunnallispuistoissa oli paikallinen luonto ja mahdollisuus nauttia siitä. Kunnallispuistoissa oli harvoin suureellisia kukka- ja pensasistutuksia tai ulkomaisia puita tai pensaita. Kunnallispuistot muodostuivat enimmäkseen alueiden alkuperäisestä luonnosta ruovikkoineen, rantakallioineen, lehtoineen, männikkökankaineen ja kanervikkoineen.⁶⁹ Metssissä saattoi poimia sieniä ja marjoja tai hakea kotihellaan oksia ja risuja. Useissa puistoissa oli myös luvallista polttaa nuotioita, mikä teki mahdolliseksi kahvin keittämisen tai ruuan lämmittämisen. Puolipäivä- tai päiväretkien lisäksi joissakin kunnallispuistoissa saattoi leiriytyä ja yöpyä, mikä oli kaupungeissa ennenkuulumatonta. Eräissä kunnallispuistoissa oli mahdollista viljellä vihanneksia, marjoja tai koristekasveja kotitaloustarpeisiin. Rannoilla leikittiin, ongittiin, veneiltiin, purjehdittiin ja nautittiin auringosta. Kaupunkikeskustojen rantoja puhtaammissa vesissä käytiin mattopykillä, pesulla, kastautumassa ja uimassa.⁷⁰ Kunnallispuistot mahdollis-

tivat erityisesti työväestölle kiireettömän yhdesälön luonnon helmassa.

Ruumiinkulttuurin lisäksi viljeltiin myös henkistä kulttuuria. Kansalaisyhteiskunnan nousun myötä kunnallispuistoihin rakennettiin kenttiä sekä esiintymis- ja tanssilavoja suuria yleisömmääriä varten. Erilaiset yhdistykset, kuten vapaapalokuntalaiset, raittius- ja työväenyhdistykset ja suojeluskunnat, ryhtyivät vähitellen järjestämään suuremmissa puistoissa mittavia musiikki- ja urheilutapahtumia sekä kansanjuhlia, joihin saattoi kerrallaan osallistua jopa kymmeniä tuhansia ihmisiä. Mutta arkenakin puistoissa tarinoitiin, näyteltiin, musisoitiin, laulettiin ja tanssittiin.⁷¹ Kunnallispuistojen suojaisat saarekkeet tarjosivat illan hämärässä suotuisan mahdollisuuden myös yksityisempään juhlimiseen, juomien nauttimiseen, seurusteluun, romanttisiin hetkiin ja sukupuolielämänsä harjoittamiseen.⁷² Kunnallispuistoille oli luontaista kaupunkiluonnon moninaiskäyttö kävijöiden parhaaksi.

Kunnallispuistojen taustavoimat

Kunnallispuistojen perustamisen ymmärtämiseksi ja selittämiseksi on syytä tarkastella päätösten taustalla olleita toimijoita ja aatteita, jotka liittyivät laajempaan kansainvälisiin virtauksiin.⁷³ Tärkein muutosvoima oli vuoden 1879 elinkeinovapauden ja teollistumisen kiihdyttämä kaupungistuminen. Autonomian loppupuoliskolla teollisuustyöväestön määrä lähes kolminkertaistui ja kaupunkiväestön nelinkertaistui. Kun Suomessa oli vuonna 1870 kaupunkilaisväestöä 130 000 ja maaseudun väestöä yli 1,6 miljoonaa, niin 1900-luvun alussa kaupunkilaisväestön määrä oli 330 000. 1920-luvulla jo yli puoli miljoonaa suomalaista luettiin kaupunkilaisväestöön.⁷⁴ Suurim-

68. Tuula Vuolle-Selki, Korkealta näkee kauemmas. Näkötornit synnyttivät myyttisen Suomi-kuvan. *Tekniikan historia* (4) 2017, 29–32; Hirn ja Markkanen, 1987, 170, 174–175.

69. Kansanpuistoista laajemmin ks. Maunu Häyrynen, *Kansan puistot*. Teoksessa Aila Nieminen (toim.) *Seurasaaari. Puisto meren syleilyssä*. Maahenki, Seurasaaarisäätiö 2016, 63–69.

70. Ks. Simo Laakkonen & Matti O. Hannikainen, *Ulkoistettu luonnonsuojelu*. Helsingin luontoalueet ennen vuotta 1946. *Kvartti* 2 (2018), 64–73.

71. Ks. Risto Alapuro et al. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä 1989; Eero Haapanen, Punainen Vanhankaupunginlahti. Sörnäisläisten kesäelämää. Teoksessa Simo Laakkonen, Sari Laurila & Marjatta Rahikainen (toim.) *Nokea ja pilvenhataroita. Helsingin ympäristö 1900-luvun vaihteessa*. Helsingin kaupunginmuseo, Narinkka 1999, 78–104.

72. Sanat ”rakkauspuiho” tai ”lemmenlehto” tarkoittivat läheisyyttä tarjoavia paikkoja lähiluonnossa. Ks. Haapanen 1999, 85.

73. Emme löytäneet yhtään tutkimusta, jossa kunnallispuistoksi katsottavia alueita olisi esitelty laajemmassa kansallisessa tai kansainvälisessä kontekstissa. Keith Thor Carlson ja Jonathan Clapperton esittelevät toimittamassaan *Special Places and Protected Spaces* -teemanumerossa kiinnostavan käsitteen, ”ei-kansallispuistot”, mutta tapaustutkimuksista vain yksi oli kaupungista. Ks. *Environment and History* 4 (2012), 475–611.

74. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1925*. Tilastollinen päätoimisto 1925.

pien kaupunkien kohdalla kasvuvauhti oli rajua. Kun helsinkiläisiä oli vuonna 1875 noin 23 000, oli heitä 1900-luvun alussa jo 79 000, vuonna 1930 yli 200 000 ja vuonna 1950 noin 370 000. Turun väkiluku oli 1900-luvun alussa lähes 32 000 ja vuonna 1950 runsas 100 000. Tampereella oli vuonna 1870 alle 7 000 asukasta, mutta 1910 jo yli 45 000, ja 100 000 asukkaan raja ylittyi vuonna 1950.⁷⁵ Kaupunkien väkiluvun kasvu ja alueellinen laajeneminen teki jäljelle jääneistä kaupunkiluonnon palasista entistäkin tärkeämpiä.

Kaupungistumisen myötä kotimaan kuvaus alkoi laajeta erämaista kulttuuriseuduille ja kaupunkikeihin.⁷⁶ Luontoa oli kaupungeissa, koska ne olivat viljelysten ja metsien ympäröimiä ja vesistöjen äärellä. Ihmisen muokkaamat maaseutu-, metsä-, järvi- ja merimaisemat olivat osa kaupunkien eri yhteiskuntaluokkien arkea. Kaupunkimaisema pystyi siten toimimaan kaupunkien eri yhteiskuntaluokkien samastumisen kohteena ja puitteena. Kaupunkien oma luontosuhde alkoi vähitellen eriytyä maaseutumaisesta luontosuhteesta ja kehittyä erityisesti kunnallispuistoissa, koska ne tarjosivat kaupunkilaisille konkreettisen osallisuudentunteen ja -kokemuksen urbaanista suomalaisesta luonnosta ja maisemasta. Paikallisesta luonnosta alkoi muodostua tärkeä osa niin koko kaupungistuneen väestön kuin tietyn kaupungin ja siellä asuvien ihmisten elämää ja identiteettiä.⁷⁷

Kaupunkilaisten oma luontosuhde kehittyi ja kerrostui sosiaalisesti. Työväestö ja työväenliike kasvoivat teollistuvissa maissa 1800- ja

1900-luvuilla voimakkaasti. Työväenluokka ei kuitenkaan nouse esille luonnonsuojelun historian tutkimuksesta, joka on keskittynyt keski- ja yläluokan luontosuhteen ja toimijoiden tutkimiseen.⁷⁸ Toisaalta työväen historiassa ei ole juurikaan käsitelty ympäristöä.⁷⁹ Työväelle kehittyi kuitenkin aivan oma urbaani luontosuhteensa, jossa työväenliikkeellä ja kunnallispuistoilla oli rooli.⁸⁰ Päivittäisen, viikoittaisen ja vuosittaisen työajan lyhentämisen ansiosta työväestön vapaa-aika lisääntyi vähitellen. Kun työpäivä oli 1800-luvun lopussa niin tehtaissa kuin käsityöväestöissä yleisesti vielä noin 12 tuntia ja työviikko yli 60 tuntia, niin siirtyminen kahdeksantuntiseen työpäivään vuonna 1917 oli merkittävä saavutus.⁸¹ Työväestöä koskeva ensimmäinen vuosilomalaki säädettiin vuonna 1938.⁸² Työväen- ja ammattiyhdistykset, urheilujärjestöt, osuus- ja raittiusliikkeet sekä vapaapalokunnat pyrkivät järjestämään taloudellisesti edullisia ja sosiaalisesti mielekkäitä tapoja viettää pidentyvää vapaa-aikaa. Katseet kääntyivät lähiluontoon.

Nämä sosiaalipoliittiset saavutukset muodostivat kaupungeille ja muille taajaväkisille yhdyskunnille luonto-ongelman: kaupunkilaisten lähellä olevista luontoalueista nousi huutava puute.⁸³ Luonnossa virkistäytymisen tarve oli merkittävin nimenomaan työläisillä, joista suurin osa asui ahtaissa asunnoissa teollisuuskaupunkien varjoisimmissa, saastuneimmissa ja meluisimmissa kortteleissa. Useimmat kaupunkipuistot sijaitsivat sen sijaan keskustoissa eli niin maantieteellisesti kuin sosiaalisesti kaukana

75. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1955*. Tilastollinen päätoimisto 1955.

76. Allan Tiitta, Suomi tutuksi suomalaisille ja ulkomaalaisille. Teoksessa Kervanto-Nevalinna & Kolbe 2003, 88; Ks. Salla Jokela, *Tourism, Geography and Nation-Building: The Identity-Political Role of Finnish Tourism Images*. University of Helsinki 2014.

77. Ks. Anssi Paasi, *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittämisestä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 8 1986, 35.

78. Merkittävä poikkeus tästä tutkimuksellisesta vinoutumasta on Leena Rossin tutkimus *Yksilö ja ympäristö. Maalari Frans Lindin (1903–1988) elinikäinen ympäristösuhde muistitiedon ja maisemamaalausten valossa*. Turun yliopisto 2015.

79. Simo Laakkonen, Muistitiedon keruu – ratkaisu lähdeongelmaan? *Työväentutkimus* 1 (2002), 31–33; Gunther Peck, The Nature of Labor. Fault Lines and Common Ground in Environmental and Labor History. *Environmental History* 11 (2006), 212–238.

80. Pioneerityön työväestön ja kaupunkiluonnon suhteen historiasta on tehnyt Colin Fisher, *Urban Green. Nature, Recreation, and the Working Class in Industrial Chicago*. University of North Carolina Press 2015.

81. Jouko Jaakkola et al., *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Sosiaaliturvan Keskusliitto 1994, 103–105.

82. Hirn & Markkanen 1987, 254.

83. Helsingin rantojen ja saarten kohtalosta ks. Sallamaria Tikkanen, Paratiisit ja niiden varjot. Teoksessa Laakkonen, Laurila, Rahikainen 1999, 30–61.

84. Sven-Erik Åström, *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors*. Mercators Tryckeri 1957, 261; Simo Laakkonen & Antti Linna, Vasikkasaari – stadilaisten merellinen kesäparatiisi. Teoksessa Hannu Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.) *Alussa oli vesi*. Atena Kustannus 2006, 51–62.

työväen asuinalueista.⁸⁴ Vaihtoehdot omia kesäpaikkoja vailla oleville työläisille olivat vähissä. Sörnäisten työväenyhdistyksen käsinkirjoitettu *Wäittäjä*-lehti kuvasi tilanteen epäoikeudenmukaisuutta vuonna 1901:

[...] etsimme luonnon helmasta jotain soveliaista paikkaa viettääksemme niukkoja vapaita hetkiämme luonnottaren puhtaassa sylissä, joka paikassa missä liikuimme oli aina sakkotaulut [...] siis etsittiin ja etsittiin – ei löydy, kapitalismin ”Molokki” oli kaikki paikat anastanut.⁸⁵

Nopeasti kasvavissa teollistuvissa kaupungeissa julkisista luontoalueista tuli siten niukka resurssi, mikä johti asian politisointiin. Niin suomen- kuin ruotsinkieliset työväenjärjestöt lähtivät 1800-luvun loppupuolella vaatimaan kansanpuistojen perustamista kaupunkiin ja kauppaloihin.⁸⁶ Keskiluokka liittyi vähitellen mukaan laajenevin joukoin. Yhteiselo ei aina sujunut ongelmitta. Esimerkiksi Hyvinkään Sveitsi muodostui 1920–1930-luvuilla tärkeäksi urheilu- ja tapahtumapaikaksi sekä suojeluskunnalle, porvarillisille järjestöille että työväenliikkeen seuratoiminnalle. Osapuolet pyrkivät valvomaan kauppalanvaltuustoa myöten, ettei ”laaksoon anneta monopoolia jollekin puolueelle.”⁸⁷ Kaupunkiluontoa saatettiin muutoin jakaa tiukastikin poliittisin perustein, mutta kunnallispuistot olivat useimmiten poliittisia kompromisseja.

Paikalliseen luontoon liitettyä isänmaantunnetta ja -tuntemusta kasvatti Euroopassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa järjestäytynyt kotiseutuliike. Suomalainen kotiseutuliike sai

vaikutteita etenkin vuonna 1904 perustetusta *Deutschen Bundes Heimatschutz* -järjestöstä, joka määritteli kotiseutuliikkeen tehtäviin kansan tapojen ja perinteiden vaalimisen lisäksi paikallisten luonnonmuistomerkkien suojelun ja luonnon- sekä kulttuurimaisemien hoidon.⁸⁸ Suomalaisen kotiseutuliikkeen käynnisti filosofian lisensiaatti, opettaja Robert Boldt, jonka toiminnan tuloksena syntyi vuonna 1908 Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta. Boldt oli perustanut kotiseutuyhdistyksen Lohjalle vuonna 1894 ja hänen johdolla perustettiin myös Porin kotiseutuyhdistys vuonna 1901.⁸⁹ Seuraavan vuosikymmenen aikana kotiseutuyhdistystoiminta laajeni koko Suomeen opettajien ja muun sivistyneistön johdolla. Kotiseututyötä ja tutkimusta harjoittivat myös nuorisoseurat ja ylioppilasosakunnat. Vuosina 1918–1939 Suomessa perustettiin yli 80 kotiseutu-, museo- tai muinaismuistoyhdistystä.⁹⁰

Lähinnä sivistyneistöä edustanut kotiseutuliike synnytti uuden merkittävän paikallisesta ”luonnosta ja kansasta” kiinnostuneen verkoston. Kotiseutuliike painotti, että Euroopan tiheään asutuissa osissa ei ollut mahdollista perustaa Yhdysvaltain tavoin laajoja kansallispuistoja. Sen sijaan kotiseudulle saattoi perustaa pienempiä paikallisia suojelualueita.⁹¹ Muutamat suomalaiset kotiseutuyhdistykset olivatkin aktiivisia suojelualueiden perustamisessa.⁹² Kirkkonummen Meikon kunnallisen luonnonpuiston perustamisen taustalla olivat Kirkkonummen kotiseutuyhdistyksen aktiivit.⁹³ Puijon luonnonsuojelun perustamisen taustalla ollut Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistystä pidettiin tuolloin myös kotiseutuliikkeenä.⁹⁴ Sipoon kotiseutuyhdistyk-

85. Haapanen 1999, 90–91. Ks. myös esimerkiksi Mustikkamaan kansanpuisto. Helsingin työväestön viihtyisä virkistys- ja huvipaikka, *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* 14.5.1927, 4.

86. Ks. esim. Huru blir det med folkparken? *Wiborgsbladet* 2.2.1898, 2; Rekreationställen för arbetare. *Arbetet* 25.5.1914, 5; Festplats och folkpark. *Västra Nyland* 2.6.1917, 2; Kansanpuiston saanti Riihimäelle? *Riihimäen Sanomat* 30.9.1920, 2.

87. Kauppalanvaltuuston pöytäkirja 16.4.1928, 13§. Hyvinkään kaupunginarkisto; Hyvinkään ’Sveitsi’ kaksi päivää laulujen laaksona. *Suomen Sosialidemokraatti* 11.6.1928; Suojeluskuntajärjestöjen hiihtomestaruuksista kiistellään Hyvinkäällä. *Aamulehti* 3.3.1929; Lahtinen 2017, 215–216.

88. Ks. Albrecht Milnik, *Hugo Conwentz. Klassiker des Naturschutzes. Sein Waldweg zum Naturschutz*. Verlag Dr. Kessel 2006.

89. Piia Stenfors, *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*. SKS 2007, 19, 41–42, 56–57.

90. Stenfors 2007, 53, 69–88, 376.

91. Om hembygdsforskning (Ur Veckobladet). *Hangö* 12.8.1916, 1; F. A. H., Kotiseutuopetus kansanopistossa. *Kotiseutu. Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja* 4 (1914), 74.

92. Söyrinki 1954, 296–304.

93. Rosberg 1920, 4–5.

94. J. E. Aro, Kotiseutututkimus. *Luonnon Ystävä* 4 (1905), 99.

sessä toimi erityinen luonnonsuojelujao. Paikallinen kotiseutuyhdistys oli myös monien muiden suojeluhankkeiden, kuten Pernajanlahden saarten rauhoittamisen ja Saaren kansanpuiston, takana.⁹⁵

Kiinnostusta paikallista luontoa kohtaan kasvatti myös matkailun yleistyminen teollistuvissa maissa. Matkailun edistämiseen liittyi heräävä kansallisromantiikka ja halu oppia tuntemaan kotimaata oli yhteydessä kansallisen identiteetin määrittelyyn.⁹⁶ Suomen Matkailuyhdistys ry. perustettiin vuonna 1887 herättämään suomalaisten ja ulkomaalaisten mieltymystä matkailuun sekä ”luonnon ja kansan tuntemukseen”.⁹⁷ Maassamme ei ollut Keski-Euroopan mitalla historiallisia kulttuurikaupunkeja, linnoituksia tai palatseja. Niinpä matkailuyhdistys keskittyi laajassa tiedotustoiminnassaan tuomaan esille Suomen luontoa: erämaita tuhansine järvineen, villinä kuohuvia koskia jalokaloineen ja pohjoisen yötöntä yötä.⁹⁸

Matkailijayhdistys oli hyvin tietoinen luonnonsuojelun merkityksestä toiminnalleen ja vastaavasti toimintansa merkityksestä luonnonsuojelulle.⁹⁹ Robert Boldtin sanoin:

Niin kauan kuin meillä ei ole omaa luonnonsuojeluliittoa, on matkailuyhdistyksen tehtävänä toimia käytännön toimien keskuksena. Mutta hoito- ja suojeluehdotusten tekeminen on ensisijaisesti paikallisten tehtävä.¹⁰⁰

Koska liikkuminen maanteitse oli Suomessa hankalaa, pyrkivät matkailuyhdistyksen asiamiehet ja jäsenosastot edistämään rautatieasemien ja kau-

punkien lähellä sijainneiden luonnonkauniiden paikkojen rauhoittamista ja varustamista retkeily- ja matkailukäyttöön.¹⁰¹

Syksyllä vuonna 1896 oli Kuopiossa ilmestyneessä sanomalehdessä kirjoitus, jossa nimi-merkki ”Luonnon ystävä” kehotti paikkakunnan luontoa harrastavia ihmisiä perustamaan yhdistyksen, joka innostaisi jäseniään tutustumaan ja tutkimaan luontoa, levittämään siitä tietoa suurelle yleisölle ja kokoamaan aineistoja luonnonhistoriallisen museon perustamiseksi. Kirjoitus syytti kipinän ja Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys (KLYY) perustettiin samana vuonna.¹⁰² Vähitellen vastaavia kotiseudun luontoa vaalivia yhdistyksiä syntyi muihinkin kaupunkeihin. Luonnonsuojelu perustui Suomessa yli puolen vuosisadan ajan aina SLY:n perustamiseen vuonna 1938 saakka pääasiassa luonnonharrastajien ja -ystävien paikalliseen toimintaan ja yhdistyksiin. Tänä aikana lähes ainoana luonnonharrastajia kautta maan yhdistävänä tekijänä oli vuonna 1897 perustettu yleistajuinen luonnontieteellinen aikakauslehti *Luonnon Ystävä*.¹⁰³ Paikallisen luonnonsuojelutoiminnan ensiarvoisena kohteena oli oman kaupungin ja kunnan lähiluonto.

Nouseva kotiseutu- ja luonnonsuojeluaate herätti innostusta paikallisen luonnon ja myös kunnallispuistojen havainnointiin. Erityisesti luonnonhistorian opettajien johdolla lukuisiin oppikouluihin perustettiin luontokerhoja, joista ensimmäinen alkoi toimia vuonna 1883 Vaasan ruotsinkielisessä lukiossa.¹⁰⁴ Likimain jokaiseen keskikouluun ja lukioon alkoi ilmestyä erityisiä kokoelmahuoneita, joissa oli näytteitä lähiseudun

95. Marketta Havola, Kansallisromanttisesta kotiseudusta kohti yhteiskunnallista kotiseutu- työtä Lounais-Hämeessä. Saaren kansanpuiston ja kotiseutuaatteen kehitys 1920-luvulta 1940-luvun lopulle. Turun yliopisto 2013; Sipoon kunnantaluuston ptk. 29.4.1948 § 7, Bilaga No 2 § 7.

96. Sven Hirn & Erkki Markkanen, *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia*. Matkailun edistämiskeskus 1987, 148–151.

97. Myös SMY ry sai vaikutteita Saksasta. Ks. A. H., Om en ny institution för naturskydd i Tyskland, *Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja* 1907, 51–55 sekä säännöt 1 §.

98. Hirn & Markkanen 1987, 92–94, 161.

99. Ks. Milloinkahan meillä herää luonnonsuojeluharrastus yhtä voimakkaana? *Suomen Matkailuyhdistyksen vuosikirja* 1911, 89.

100. Turiströrelse och naturskydd. För Björneborgs Tidning av dr Ragnar Nummelin. *Björneborgs Tidning* 15.10.1920, 1.

101. Hirn & Markkanen 1987, 177–185; SMY ry:n vuosikirjojen paikallisyhdistysten vuosiraportit.

102. *Kotiseutu: Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja* 1 (1920), 22–23.

103. Suomen ensimmäinen luonnontieteellinen yhdistys, ruotsinkielinen Societas Pro Flora et Fauna Fennica oli perustettu vuonna 1821. Suomenkieliset luonnontieteen opiskelijat perustivat Suomen Biologian Seura Vanamo ry:n vuonna 1896. Kummankin jäsenyys oli varattu luonnontieteellisen koulutuksen saaneille aikuisille.

104. Santaoja 2013, 88–91. Hakusana ”kouluyhdistykset” luettelee 17 suomenkielisen oppikoulun luontokerhoa. Ks. Luonnon Ystävän sisällysluettelo. Vuosikerrat I–XIV 1897–1910, Kirjapaino-osakeyhtiö SANA 1911. Koulujen luontokerhoista ei ilmeisesti ole tehty kansallista tutkimusta.

eläin-, hyönteis-, lintu-, kasvi- tai kivikunnasta. Paikallisten luontoharrastusten ja kokoelmien laajeneminen 1800- ja 1900-luvun vaihteessa johti ulkomaisten esikuvien mukaan myös paikallisten luonnonhistoriallisten tai -tieteellisten yhdistysten ja museoiden perustamiseen.¹⁰⁵ Kuopion keskustaan nousi vuonna 1907 kaksikerroksinen jugendtyylinen kivitalo, kaupungin uusi museo, jonne tuli pysyvät tilat myös luonnonystävien laajoille kokoelmille.¹⁰⁶ Hieman pienimuotoisempaa toimintaa edusti Vaasassa vuonna 1924 perustettu luonnotieteellinen yhdistys Ostrobothnia Australis, joka hankki vuonna 1933 omat toimitilat kokoelmilleen.¹⁰⁷ Sittemmin Suomeen perustettiin yli neljäkymmentä laajaa julkista kokoelmaa tai luonnotieteellistä museota.¹⁰⁸

Nouseva keskiluokkainen luontoinnostus retkineen, kokoelmien keruut, uudet yhdistykset ja luonnonhistoriallisten museoiden perustamishankkeet johtivat siihen, että erityisesti kaupunkien liepeillä olevat kunnallispuistot ja muut luontoalueet saivat aivan uutta arvostusta, uusia käyttäjäryhmiä ja kipeästi kaivattuja toimitiloja. Luontoharrastajien uudet kunnalliset verkostot eli paikalliset matkailu-, kotiseutu- ja luonnonsuojeluyhdistykset ennakoivat kunnallispuistojen käyttäjäkunnan ja käyttömuotojen muuttumista 1900-luvun toisella puoliskolla aiempaa keskiluokkaisemmiksi.

Johtopäätökset

Kiinnostuksemme kohteena on ollut uusi ulottuvuus suomalaisessa luonnonsuojelussa: kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien rooli kunnallisten suojelualueiden perustamisen historiassa. Olemme myös tarkastelleet, miten paikalliset asukkaat ja yhdistykset ovat toimineet näiden hankkeiden hyväksi. Esitimme alussa hypoteesinamme, että kunnallisen luonnonsuojelun kehitys on ollut suomalaisen julkisen luonnonsuojelun toinen, mutta lähes tutkimaton valtavirta. Artikkelia varten läpikäymämme ja tässä esittelemämme kirjallisuus ja tutkimus osoittavat

näin todellakin olevan. Kunnallisen luonnonsuojelun ja kunnallisten suojelualueiden historiaa on käsitelty tutkimuksessa hyvin vähän verrattuna valtiollisen ja kansallisen tason luonnonsuojelun historiaa käsittelevään kirjallisuuteen. Artikkelimme on ensimmäinen yritys hahmottaa kunnallisten suojelualueiden perustamishistoriaa kansallisella tasolla.

Olemme esitelleet esimerkkejä ympäri Suomea perustetuista kunnallispuistoista, mistä syystä on perusteltua puhua kunnallisesta luonnonsuojelusta Suomen luonnonsuojelun historian toisena valtavirtana. Mutta mitä tämä valtavirta pitää sisällään? Kunnallinen luonnonsuojelu on muodostanut valtiovallan rinnalle julkisen luonnonsuojelun toisen valtavirran organisatorisesti, mutta ennen kaikkea ideologisesti. Sen päätavoitteena ei ole ollut klassisen luonnonsuojelun tavoin alkuperäisen luonnon suojelu ihmisen vaikutukselta, vaan sosiaalinen luonnonsuojelu, eli eri yhteiskuntaluokkia edustavien ihmisten hyvinvoinnin edistäminen suojelemalla ja hyödyntämällä paikallista luontoa, luonnonrauhaa ja -kauneutta. Kunnallisen sosiaalisen luonnonsuojelun tärkeitä päämääriä on siksi ollut alusta pitäen luonnon saavutettavuus ja moninaiskäyttö, luonnon maisemalliset ja kulttuuriset arvot sekä toiminnan tehokkuus: suuret kävijämäärät.

Sosiaalisen luonnonsuojelun kehittymisen taustavoimana oli uudenlaisen luontosuhteen rakentuminen niin Suomessa kuin muissa teollistuvissa ja kaupungistuvissa yhteiskunnissa: maatalouteen perustuneen luontosuhteen rinnalle alkoi kehittyä kaupunkilainen luontosuhde. Maaseutumainen luonnossa ja luonnosta eläminen ja tuottaminen muuttuivat kohti kaupunkilaista muokatusta luonnossa olemista ja luonnon kuluttamista. Kaupungeissa luonto ei ollut enää samalla tavoin arjen päivittäistä ympäristöä ja tekemistä kuin maaseudulla, vaan luonto muuttui osaksi vapaa-aikaa ja erityisalueita. Eri yhteiskuntaluokkien mahdollisuudet kuluttaa kaupun-

105. Ilmiöstä laajemmin ks. Jukka Kauppinen, *Hämmästyttävä monimuotoisuus. Luonnon tapahtumia, kansan tietoa, museohavaintoja*. Kuopion luonnotieteellinen museo 2007. Tampereesta Santaaja 2013, 92–94.

106. *Kotiseutu. Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja* 1 (1920), 24.

107. Thomas Öhman, Tal vid föreningen Ostrobothnia Australis 90-årsfest den 12.12.2014, Hemmergården, Solf. *OA-Natur* 2015, 42–43.

108. Anna Pirkkalainen, *Suomen luonnotieteellisten kokoelmien ja museoiden kartoitus*. Suomen museoliitto 2006, moniste.

TAULUKKO 1.

	Kunnallispuistot	Kansallispuistot
Ensimmäiset perustettu	1862	1938
Lukumäärä	Useita satoja (arvio)	40
Instituutio	Kunta ja kunnalliset viranomaiset	Valtio ja sen viranomaiset
Olemassaolon perusta	Kunnallinen itsehallinto, kuntien päätökset	Eduskunta, valtion luonnonsuojelulaki
Aloite perustamisesta	Työväestö ja muut sosiaaliluokat	Ylä- ja keskiluokka
Laajuus	Muutamista hehtaareista neliökilometriin	Muutamista neliökilometreistä pariin tuhan-teen neliökilometriin
Omistus	Lähinnä kunnat mutta myös yksityinen tai valtio – omistus voi muuttua	Valtion omistamia – ei vaihdu
Sijainti	Historiallisesti asutuskeskusten lähellä pääasiassa Etelä- ja Länsi-Suomessa	Historiallisesti etäällä asutuksesta pääasiassa Itä- ja Pohjois-Suomessa
Saavutettavuus	Lähiympäristö, helposti saavutettavissa, julkinen liikenne	Erillinen matka, yleensä ei julkista liikennettä
Luonne	Arjen ympäristöä, asutus-, virkistys-, ulkoilu- ja suojelualueita	Erityisympäristöä, asumaton erämaata, toiminta rajattua
Palvelut	Ulkoilu-, urheilu- ja usein ravintolapalvelut	Ulkoilupalvelut
Tarkoitus	Moninaiskäyttö, omaehtoinen virkistys- ja kulttuuritoiminta, luonnonsuojelu	Luonnonsuojelu, retkeily
Historiakuva	Heikko. Ei kansallisen tason tutkimuksia	Vahva. Useita kansainvälisiä, kansallisia ja paikallisia kuvauksia

Kunnallispuistojen ja kansallispuistojen ominaisuuksien ylihistoriallinen tarkastelu.

kiluontoa erosivat toisistaan, mutta vähitellen kunnallispuistoista tehtiin tietoisesti kaikkien kaupunkilaisten viihtyisyyttä, yleistä hyvinvointia sekä hengen ja ruumiin terveyttä edistävä yhteinen tekijä. Kunnallisesta luonnosta muokattiin kunnallinen palvelu, sinivihreä turvaverkko, jolla

pyrittiin lieventämään teollistumisen varjopuolia ja luomaan kaupungistumiselle aurinkoisempaa arkea.

Kunnallisen luonnonsuojelun synnyllä on oma poliittishallinnollinen historiansa. Kansallispuistoja koskevat päätökset tehtiin valtioli-

sella tasolla, viime kädessä maan hallituksessa ja eduskunnassa. Klassisen luonnonsuojelun pääta-voite oli nationalistisen kansallispuistoideologian mukaisesti kansallinen, ei paikallinen luonnonsuojelu. Lähtökohtaisesti kaupunkia tai kuntaa ei edes mielletty merkittäväksi luonnonsuojelun toimijaksi. Kunnissa suojelukeskustelu kumpusi valtiovallan sijaan 1800-luvun lopulta lähtien kuntalaisista, kunnallisesta itsehallinnosta, kunnallisesta maanomistuksesta sekä kunnallisen veronkanto-oikeuden kautta kuntien taloudellisista voimavaroista ja niiden käyttöä ohjaavasta kunnallisdemokratiasta. Luonnosta tuli varhain kunnallisdemokratian oleellinen ulottuvuus.

Kunnallispuistojen taustalla oli laaja poliittinen keskustelu määrittelykamppaluineen, johon teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan eri intressiryhmät osallistuivat. Tätä keskustelua voi tarkastella kolmella tasolla. Keskustelun perustavana tasona voidaan pitää eri yhteiskuntaluokkia eli ylä- ja keskiluokkaa sekä teollisuustyöväestöä. Kehittyvän kansalaisyhteiskunnan tasolla keskustelun osapuolina olivat modernisoituvan yhteiskunnan järjestöt, työväen-, urheilu- ja naisjärjestöt sekä sivistyneistön paikalliset kotiseutu-, matkailu- ja luonnonsuojelujärjestöt, samoin kuin eri poliittisia linjoja edustanut paikallislehdistö. Kunnallishallinnon tasolla lopullista päätösvaltaa käyttivät kunnanhallitukset ja -valtuustot. Tutkimusajanjaksoillamme kunnallispuistokeskustelua käytiin näillä kaikilla tasoilla.

Näkemyistä kunnallisesta luonnonsuojelusta sosiaalisen luonnonsuojelun valtavirtana puoltaa toiminnan tuloksellisuus ja kunnallispuistojen monilukuisuus. Olennainen syy niiden perustamiseen oli, että kunnallispuistojen tilallinen ulottuvuus erosi ratkaisevasti kansallispuistoista. Kansallispuistot sijaitsivat pitkään lähinnä pohjoisen Suomen erämaissa kaukana kansalaisista hankalien kulkuyhteyksien takana, etenkin kaupunkien työväestön tavoittamattomissa. Kunnallispuistot sen sijaan sijaitsivat pääasiassa eteläisen Suomen asutuskeskuksissa lähellä kuntalaisia. Kunnallispuistojen sijainti kaupunkien ja kuntakeskusten kupeessa tekivät ne saavutettaviksi kaikille yhteiskuntaluokille.

Kunnalliset suojelualueet ovat tutkimusajanjaksoillamme lähentäneet luontoa, ihmisiä, kansalaisyhteiskuntaa ja julkista valtaa toisiinsa enemmän kuin mitkään muut suojelualueet. Työväestö ja luonto kohtasivat toisensa erityisesti

kaupunkien kunnallispuistoissa, joissa maalta muuttaneen työväen uusi urbaani luontosuhde alkoi pitkälti muodostua. Myös kasvava osa keskiluokasta hyödynsi kunnallispuistoja. Kunnallispuistojen luonnolla, sijainnilla, varustuksella, palveluilla, avoimuudella ja maksuttomuudella on ollut syvälinen merkitys suomalaisen luonnonsuojelun, luontoharrastusten ja luonnosta nauttimisen kehitykselle. Kunnallispuistojen pääansio on ollut suomalaisen luonnon demokratisoiminen kansalaisten hyväksi. Niistä tuli nykytermiä käyttäen ympäristöoikeudenmukaisuuden edelläkävijöitä.

Luonnontieteissä on viime vuosikymmeninä tutkittu paljon luonnon monimuotoisuutta. Mutta mikäli haluamme tutkia kunnallispuistojen ominaispiirteitä, niin hyödyllisempi käsite on luonnon kulttuurinen monimuotoisuus. Käsitettä olisi hedelmällistä soveltaa ihmistieteellisessä tutkimuksessa, koska kunnallispuistoissa kehitettiin luontokulttuurin uusia muotoja. Kunnallispuistoja perustettiin säilyttämään luonnon lisäksi paikallisia esihistoriallisia tai historiallisia jäänteitä, kulttuurimaisemia, rakennusperintöä, ulkoilu- ja urheilupaikkoja, tieteellisen tutkimuksen havaintoalueita, luovaa työtä edistäviä maisemia tai puitteita teatteri-, tanssi-, musiikki- ja laulutapahtumille tai poliittisille kokouksille. Kunnallispuistoja voidaan siten pitää perustellusti paitsi sosiaalisen myös kulttuurisen luonnonsuojelun edelläkävijöinä.

Kunnallispuistot muodostavat nykyään lähes säännönmukaisesti kuntien suojelualueiden vanhimmat, suurimmat ja tärkeimmät osat. Jotkut niistä ovat jääneet rakennettujen alueiden laajentumisen jalkoihin, jolloin niiden luonnonsuojelu on kärsinyt ja käyttö vähentynyt. Useimpien merkitys kuitenkin on kasvanut ja käyttäjämäärät moninkertaistuneet. Kunnallispuistoja perustetaankin jatkuvasti lisää. Pääkaupunkiseudulla lasketaan nykyään olevan lähes 200 suojelualuetta, joista suurin osa on pieniä ja perustettu tutkimusjaksoimme jälkeen. Pelkästään pääkaupunkiseudun kunnallispuistojen vuosittaiset käyntimäärät ylittävät Suomen neljäkymmenen kansallispuiston yhteenlasketut käyntimäärät. Suomen muiden kaupunkien ja kuntien kunnallispuistojen ja niiden kävijöiden kokonaismäärästä ei ole saatavilla edes suuntaa antavia lukuja. Kunnallispuistot ovat siten olleet tähän päivään saakka Suomen ylivoimaisesti käytetyimpiä suojelualueita. Se, jos

mikä, osoittaa kuntien harjoittaman sosiaalisen ja kulttuurisen luonnonsuojelun historiallisen ja nykyisen merkityksen.

Suomalaisen luonnonsuojelun historiasta on muodostettavissa kokonaiskuva, kun sen kaikki olennaiset tasot ja toimijat otetaan huomioon. Suojelualueiden historiallisen kehityksen ymmärtämiseksi on syytä kääntää tutkiva katse kansallispuistoista myös kunnallispuistoihin – metsän korkeimmista puista monimuotoiseen aluskasvillisuuteen.

VTT, dosentti **Simo Laakkonen** toimii maisemantutkimuksen yliopistonlehtorina Turun yliopiston Porin yksikössä kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmassa.

Sähköposti: simo.laakkonen@utu.fi

FT **Sami Louekari** on toiminut vuoden 2019 alusta museonjohtajana Suomen maatalousmuseo Sarkassa.

Sähköposti: sami.louekari@sarka.fi

FT, dosentti **Anu Lahtinen** toimii Suomen ja Pohjoismaiden historian professorina Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: anu.z.lahtinen@helsinki.fi